

İSLÂM VAKIF HUKUKUNDA MEVKÛFUN ALEYHTE BULUNMASI GEREKEN ŞARTLAR AÇISINDAN “VAKF ALE’N-NEFS” MESELESİ

Arş. Gör. Münir Yaşar KAYA *

Özet: İslâm vakıf hukuku kapsamında en çok tartışılan konulardan biri “*vakf ale’n-nefs*” meselesidir. Bu konuda, mevkûfun aleyhte bulunması gereken kurbat, te’bîd ve temlik şartlarına dayalı olarak üç farklı görüş ortaya çıkmıştır. Bu görüşler “*vakf ale’n-nefs*”in caiz olduğu, caiz olmadığı ve kısmen câiz kısmen olmadığı şeklindedir. Her bir görüşün ispatı için ise çeşitli deliller ileri sürülmüştür. Konu hakkında nihai kanaate ulaşabilmek ise, ancak bu delillerle birlikte ilgili görüşlerin detaylı bir şekilde incelenmesi ile mümkün olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, Aile Vakıfları, Vakf ale’n-Nefs, Mevkûfun Aleyh.

The Problem Of “Waqf Ala Al-Nafs” In The Sense Of Conditions Which Is Necessary To Found About “Mawqoof Alayh” In Islamic Waqf Law

Abstract: One of the most hotly debated issues in Islamic waqf law is the issue of “*waqf alâ’n-nafs*”. Three different views have occurred as depend on “*kurbat*”, “*ta’bîd*” and “*tam-liq*” which should have at “*Mawqufuna alayh*” (the people who is made the waqf to them). These views are that “*waqf alâ al-nafs*” is lawful, it is not lawful and it is partly lawful. Many evidences are suggested to prove each of these views. The solution of this matter is possible through examinations of matter with these proofs.

Keywords: Waqf, Foundation, Family Waqfs, Waqf ala al-Nafs.

GİRİŞ

Vakıf kelimesi Arapça “*v-k-f*” kökünden mastar olacak şekilde sözlükte “*durmak, alıkoymak, mani olmak, hapsedmek, vakfetmek, bağış yapmak*” gibi anlamlara gelir.¹ Çoğulu hem “*evkâf*” hem de “*vukûf*” olarak kullanılmaktadır.² Vakfın terim olarak ise birbirinden farklı birçok tanımının yapıldığı söylenebilir. Çünkü İslâm hukukçuları vakıf konusunda farklı anlayışa sahiptir. Bu anlayış vakfın tarif edilmesinde de kendisini göstermiştir.³ Bu anlayış farklılığına ek olarak zamanın de-

* Afyon Kocatepe Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi İslâm Hukuku ABD, munirkaya@aku.edu.tr

1 Zemahşeri, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Ahmed, *Esâsü'l-belâğ*, Tah: Muhammed Bâsil Uyûnu's-sûd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, II, s. 350; Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Hamevî, *Misbâhu'l-münir*, Mektebetü Lübnan, Beyrut, 1987, s. 256; Firuzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Yakub, *Kâmusu'l-muhît*, Dâru'l-Hadis, Kahire, 2008, s. 1773.

2 Çoğul hallerinin farklı kullanımları için bkz. el-Ahterî, Mustafa b. Şemseddin el-Karahisari, *Ahterî-i Kebîr*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, t.y., II, s. 438.

3 Bu farklı anlayış sebebiyle İslâm Hukukçuları tarafından ortaya konulan vakıf tanımlarından bir kısmı şöyledir: Ebû Hanîfe'nin görüşü çerçevesinde vakıf “*Vakıf, ayn'ın (malın) vâkıfın mülkünde alıkonulması (hapsedilmesi) ve menfaatinin tasadduk edilmesidir.*” şeklinde tarif edilirken, İmâmeyn, Şâfiî ve Hanbelîlerin anlayışından yola çı-

gişmesiyle ortaya çıkan ihtiyaçlardan dolayı vakıfların kapsamı da genişlemiştir. Daha sonra gelen İslâm hukukçuları, bu genişlemeyi de göz önünde bulunduracak şekilde vakfı öncekilerden çok daha kapsamlı biçimde tanımlamıştır.

Fukahânın farklı anlayışı çerçevesinde İmâmeyn'in anlayışını tercih ederek ve değişen ihtiyaçları da göz önünde bulundurarak Osmanlı uleması vakfı şu şekilde tarif etmektedir;

*“Vakıf, yararlanma hakkı Allah'ın kullarına (insanlara) ait olmak üzere mülk olan bir aynı Allah'ın mülkü hükmünde (kamuya ait olarak) mülk edinme ve edindirmeden sonsuza kadar (ala vechi't-te'bîd) sözlü şekilde alıkoymak ve menfaatini tasadduk etmek veya dilediği kişiye bırakmaktır.”*⁴

Hânefi fakihlerinin çoğunluğu tarifi yapılan bu müesseseyi “vakf” terimiyle ifade ederlerken, Şafîi ve Mâlikî fıkıhçılar çoğulu “ahbâs” olarak gelen “habs” ve “hubs” terimleriyle ifade etmektedirler.⁵ Bu farklı kullanımın sebebi ise nasslarda “vakf” ve “habs” tabirinin aynı anlama gelecek şekilde kullanılmasıdır.⁶ Bir kısım İslâm Hukukçusunun ise “sadaka” kelimesi ile bu çeşit tasarrufu aynı başlık altında tanımladıkları görülmektedir.⁷

Fukahâya göre vakıf muamelesi genel olarak vakıf işlemini yapan (vâkıf), vakıf işleminin yapıldığı mal (mevkûf) ve kendisine vakıf yapılan (mevkûfun aleyh) olmak üzere üç ana unsurdan meydana gelir. Vâkıf muamelesinin sahih olarak gerçekleşmesi için bu üç unsura ait bazı şartların bulunması gerekir. Vâkıfın hür, âkil-bâliğ ve vakfedilecek mala mâlik olması gerekirken, mevkûfun ayn olması,

kılarak; “Vakıf, malın Allah'ın mülkü hükmünde hapsedilmesi ve vâkıfın mülkünden çıkarak, yararlanma hakkının Allah'ın kullarına dönük olması yönüyle Allah'ın mülküne geçmesidir.” şeklinde tarif edilmektedir. Mâlikilerin anlayışı gereği ise vakfın tanımı şöyledir. “Ücret ile dahi olsa, mülkiyet altındaki bir menfaati veya onun gelirini (para gibi) hapsedenin uygun göreceği bir süre vakıftan yararlanacak olana bir şeyga ile tayin etmesidir.” Bahsi geçen ve bunların dışında yapılan farklı tanımlamalar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. es-Serahsî, Şemsü'l-eimme Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed, *el-Mebsût*, Dâru'l-mârif, Beyrut, t.y. XII, s. 27; İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *el-Muğnî*, (Birlikte: Derdir, Şerhu'l-kebîr) Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, y.y., t.y., VI, s. 185; el-Merğînâni, Ebu'l-Hasan Ali b. Ebî Bekr, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedi*, Riyad, Mektebetü'l-İslâmiyye, t.y., III, s. 13; İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed, *el-El-Bahru'r-râik şerhu Kenzü'd-dakâik*, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, y.y., t.y., V, s. 202; el-Haskefi, Muhammed b. Ali b. Abdurrahman, *ed-Dürü'l-muhtâr şerhu Tenviru'l-ebşâr*, tah: Abdurrahman Halil İbrahim, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002, s. 369; el-Haraşi, Ebu Abdullah Muhammed, *Şerhu'l-muhtasar Seyyid Halil, Daru'l-fikr*, Beyrut, t.y., VII, 78; Bilmen, Ömer Nasûhi, *Hukûkî İslâmiyye ve Istilâhâtı Fıkhiyye Kâmusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, t.y., IV, s. 284; Ebû Zehrâ, Muhammed, *Muhâdarât fi'l-vakf*, Matbaatu Ahmed Ali Muhâyemere, y.y., 1909, s. 47; Zuhayli, Vehbe, *el-Fıkhul-İslâmî ve edilletühü*, Dâru'l-Fikr, Dimaşk, 1985, VIII, s. 155.

4 Ömer Hilmi Efendi, *İthâfu'l-ahlâf fi ahkâmî'l-evkâf*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1307, s. 2, (md. 1); Ali Haydar Efendi, *Tertibu's-sunûf fi ahkâmî'l-vukûf*, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, Dersaadet, 1240, s. 6 (md. 2).

5 Bkz. eş-Şafîi, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, Daru'l-mârif, Beyrut, t.y., IV, 51-61; İbn Manzûr, *Lisânul-Arab*, Daru Sadır, Beyrut, 1990, IX, 359; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, Daru Sadır, Beyrut, t.y., VI, 369.

6 Müslim, Haccac Ebu'l-Hasen, *Sahihi-i Müslim*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, t.y., *Vasiyye*, 15; Buhârî, Muhammed b. İsmail Ebû Abdullah, *Sahihi-i Buhârî*, Dâru't-tevkî'n-necât, y.y., 1422, *Vesâyâ*, 22, 28.

7 eş-Şafîi, *el-Ümm*, IV, 51; el-Kâsânî, Alâüddin Ebi Bekr b. Mes'ûd, *Bedâiu's-sanâi fi tertibi's-şerâi'*, Daru'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, VIII, s. 382.

mülk olması ve akar olması gibi çeşitli şartlar gerekmektedir. Mevkûfun aleyhin ise ebedilik vasfını taşıması, ibadet kastının bulunması ve temlike ehil olması vakfın sıhhati için gerekli şartlardandır.⁸

A. MEVKÛFUN ALEYHİN TAŞIMASI GEREKEN ŞARTLAR

Bir vakfın kurulması esnasında vâkıf, vakfın nasıl yürütüleceğini, yararlanma şeklini ve kimlerin vakıftan yararlanacağını belirleme özgürlüğüne sahip kabul edilir. Mevkûfun aleyhin vakıftan yararlanması vakfedilen malın menfaati üzerinde söz konusu olduğundan, bu özgürlükten doğan yetki İslâm Hukukçuları tarafından Şâri’in nassı gibi kabul edilmiştir.⁹

Menfaatler zaman ve mekân ile sınırlandırılabilir. Bu sınırlandırmaya en yetkili kişi de vakıf işleminden önce mal üzerinde mülkiyet hakkı bulunan vâkıftır. Dolayısıyla vâkıfın iradesine bağlı olarak vakıftan faydalananlar belirlenmektedir.¹⁰ Vâkıf, iradesini belirleme konusunda kısıtlamaya tabi tutulamaz. Çünkü vakfettiği maldan herhangi bir karşılık beklemeksizin sırf Allah (c.c) rızası için vazgeçmektedir. Maldan bu şekilde vazgeçilmesini teşvik edebilmek ancak vâkıfa şartları koyma hakkı verilmesi ile mümkündür. Aksi durumda vakıf tasarrufu istenen düzeyde gerçekleşmeyecektir.¹¹ Tüm bu özgürlüğe rağmen İslâm Hukukunda vâkıfın, mevkûfun aleyhleri belirlerken vakfın genel amaçları ve şeriat çerçevesinde bazı kısıtlamalara tabi tutulduğunu söylemek mümkündür.¹²

Mevkûfun aleyhin belirlenmesinde vâkıfın özgürlüğünü kısıtlayan nedenler, mevkufun aleyhin ebedilik vasfına sahip olması, masiyet yönünün bulunmaması ve temellüke ehil olması şeklinde üç başlık altında incelenmektedir.

1. Ebedilik Vasfına Sahip Olma

İslâm Hukukçularının çoğuna göre vakfı diğer tasarruflardan ayıran en önemli özellik ebedilik vasfıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.); “*İnsanlar öldükleri zaman amelleri kesilir, ancak bunun üç istisnası vardır. Birincisi, sadaka-i câriye (sürekli sadaka)’dır ki, bunu meydana getiren insanın buradan faydalanma devam ettiği müddetçe ameli*

8 Vakıf ve mevkûfa bulunması gereken şartlar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslâmî*, VIII, s. 176-189.

9 İbn Nüceym, *el-El-Bahru’r-râik*, V, s. 265-266; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, Daru’l-kütübîl-İlmiyye, Beyrut, 1999, s. 92; İbn Âbidîn, Muhammed Emin, *Reddü’l-muhtâr ale’d-Dürri’l-muhtâr*, Dâru’l-fikr, Beyrut, 1992, IV, s. 434.

10 Ebû Zehrâ, *Muhâdarât*, s. 155.

11 Ali Himmet Berkî, *Vakıflar*, Aydınlık Basımevi, İstanbul, 1946, I, s. 80-81.

12 İbnü’l-Hümâm, Kemâleddin Muhammed b. Abdolvâhid, *Şerhu Fethi’l-Kadîr ale’l-Hidâye*, Dâru’l-fikr, Beyrut, t.y., VI, s. 200; İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, IV, s. 366; Ebû Zehrâ, *Muhâdarât*, s. 155.

devam eder. İkincisi, kendisinden faydalanılan bir ilim, üçüncüsü ise kendisine hayır dua eden evlat bırakılmasıdır." buyurmuştur.¹³ Bu hadise göre vakıf kurumu sadaka-i câriye olarak kıyamete kadar devam eden bir ibadet müessesesidir. Âdeten sonu gelmesi mümkün olan bir malın vakfa konu olması ya da bir cihetin mevkûfun aleyh olarak belirlenmesi, vakfın amacının gerçekleşmemesine neden olacaktır.¹⁴

Vakıfta ebédilik şartının bulunmasını Mâlikîler dışında¹⁵ İslâm hukukçularının çoğunluğu kabul eder. Ancak şartın nasıl uygulanacağı, hangi durumlarda ebédiliğin bulunup bulunmayacağı konusunda bu şartı kabul edenler arasında da ihtilaf bulunmaktadır. Örneğin belirli bir süre için yapılacak bir vakıfta Şâfiî, Hanbelî ve Hanefî imamlarından Muhammed eş-Şeybânîye göre vakıf bâtil olurken, Ebû Yusuf'a göre süre şartı bâtil, vakıf ise sahihtir.¹⁶ Osmanlı Hukukunda da vakfın bâtil olacağı kabul edilmiştir.¹⁷ Yine vakıf kurulurken ebédiliğe delalet edecek bir sözün söylenmesinde de fukahâ ihtilaf etmiştir. Şâfiî, Hanbelî ve Ebû Yusuf'a göre vakıf lafzı tek başına ebédilik vasfı için yeterlidir ve vakfın gelirleri fakirlere sarf edilir.¹⁸ Muhammed eş-Şeybânî'ye göre ise vakıf lafzının yanında mutlaka ebéd olduğunu gösterecek bir lafzın daha vâkıf tarafından kullanılması gereklidir.¹⁹

Ebédilikle ilgili bir başka ihtilaf konusu ise mevkûfun aleyhin ebédî olma zorunluluğudur. Vakıf lafzının mutlak olarak ebédîyete şamil olduğu kanaatinde olan Ebû Yusuf'a göre mevkûfun aleyhin çocuk, akraba vs. gibi ebédilik vasfı bulunmayan kimselerden oluşması durumunda da vakıf yine sahihtir. Çünkü bu kimselerin ömürleri sona erdikten ve vakıftan yararlanacaklar tükendikten sonra, vakıf mutlak hale gelir. Vakfın gelirleri fakirlere sarf edilir.²⁰ Ancak Muhammed eş-Şeybânî'ye

13 Müslim, *Vasiyye*, 3; Ebu Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshak, *Sünen-i Ebi Dâvûd*, Dâru'r-risâleti'l-âlemîyye, y.y., 2009, *Vesâyâ*, 14; en-Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali, *Sünenü'l-kübrâ*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2001, *Vesâyâ*, 8.

14 Hassâf, Ebu Bekr Ahmed b. Ömer eş-Şeybânî, *Ahkâmü'l-evkâf*, Matbaatü Divâni Umûmî Evkâfi'l-Misriyye, Mısır, 1922; s. 127-128; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, s. 221; et-Trablûsî, İbrâhim b. Mûsâ b. Ebî Bekr b. Şeyh, *el-İşâf fi ahkâmi'l-evkâf*, Matbaatü'l-Hindîyye, y.y., 1320/1902, s. 29; er-Remlî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ahmed b. Hamza, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1984, V, s. 370.

15 Mâlikîler'e göre vakıf bir sadaka olduğu için ve sadaka hükümlerinden farklı hükümler içermesi düşünülemez. Dolayısıyla vakıfta ebédilik şart değildir. Onlara göre bahsi geçen hadis, vakfın ebédî olmasını gerektirecek özel bir delil niteliğinde değildir. Bu sebeple süreli şekilde vakıf yapılmasına engel olacak bir nass bulunmaz. Aksine insanları hayra daha çok teşvik edeceği için bu şartın bulunmaması gerekir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. el-Haraşî, *Şerhu'l-Muhtasar*, VII, s. 91-92; Ebû Zehrâ, *Muhâdarât*, s. 67-68; el-Kübeysî, Muhammed Abîd, *Ahkâmü'l-vakf fi ş-şer'iati'l-İslâmiyye*, Matbaatü'l-İrşâd, Bağdad, 1977, I, s. 248.

16 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, s. 221; eş-Şirâzî, Ebû İshak İbrâhim b. Ali b. Yusuf, *el-Mühezzeb*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, II, s. 323; Ebû Zehrâ, *Muhâdarât*, s. 63-67; el-Kübeysî, *Ahkâmü'l-vakf*, I, s. 245-246. Ebû Yusuf'a göre bu şekilde yapılmış olan vakıf, belli bir süreyle azad edilmiş köle gibidir. Süre bâtil olup, köle mutlak olarak azad olduğu gibi, vakıf da mutlak şekilde sahih olur. et-Trablûsî, *el-İşâf*, s. 30; Bilmen, *Kâmus*, IV, s. 312-313.

17 Ömer Hilmi, *Ahkâmü'l-evkâf*, s. 26 (md. 70); Ali Haydar, *Tertîb*, s. 100, (md. 150-151); Yazır, Elmalılı Hamdi, *İrşâdu'l-ahlâf fi ahkâmi'l-evkâf*, Matbaa-i Ahmed Kâmil, İstanbul, 1330, s. 33.

18 Ebû Bekr Hilâl b. Yahyâ b. Müslim el-Basrî, *Kitâbu ahkâmi'l-vakf*, Dâiretü'l-Mârifetü'l-Haydarâbâd, 1355, s. 4; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, VI, s. 202-203; et-Trablûsî, *el-İşâf*, s. 30; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, IV, s. 348-349; eş-Şirâzî, *el-Mühezzeb*, II, s. 324.

19 İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, VI, s. 202-203; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, IV, s. 348; Bilmen, *Kâmus*, IV, s. 313.

20 el-Kudûrî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Muhammed, *Muhtasarü'l-Kudûrî fi fihhi'l-Hanefî*, Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, Bey-

göre vakıf lafzının yanında ebediyete şamil olacak bir söz kullanılmadıkça, belirlenen mevkûfun aleyhler tükendikten sonra vakfın gelirinin harcanacağı cihet kalmaz. Bu sebeple vakıf ebedilik şartını taşımayacağından vâkıfın mülkünden çıkmamış olur ve bâtil hale gelir.²¹

Osmanlı'da ise Ebû Yusuf'a ait görüş fetvaya esas kabul edilir. Menteşizâde Abdurrahim Efendi tarafından kaleme alınan fetva bu durumu net olarak gösterir:

*"Zeyd şu kadar bin kuruşunu vakf-ı lâzım ile vakfettikte gallesini evlâdına şart edip, evlat inkırazından sonra cihet-i müebbede beyân etmese vakf-ı mezbûr sahih olur mu? El-Cevâb: Olur. Bâde inkırâzi'l-evlâd fukarâya sarf olunur."*²²

2. Mevkûfun Aleyhin Mâsiyet/Günah Yönünün Bulunmaması

Vâkıfın özgürlüğünü sınırlayan bir başka şart mevkûfun aleyhin günah veya günah içeren bir yönü olmamasıdır. Bu anlamda vâkıf tarafından mürted kimse, kilise veya Mecûsî tapınakları gibi İslâm'a göre mâsiyet sayılacak yönlerin mevkûfun aleyh olarak belirlenmesi ittifakla vakfın butlanına sebebiyet vermektedir. Mevkûfun aleyhin fakirler, cami, imaret, medrese vs. gibi Allah'a yaklaştırmacı nitelikte olması durumunda yine ittifakla vakıf sahih kabul edilir.²³

Mevkûfun aleyh Allah'a yakınlaştırmacı nitelikte olmamakla beraber, günah içerikli bir yön bulunmaması durumunda ise vakfın durumunun ne olacağı tartışma konusudur. Buna göre Hanefiler dışındaki fukahânın çoğuna göre mevkûfun aleyhin günah içerikli olmaması vakfın sıhhati için yeterlidir. Ayrıca Allah'a yaklaştırmacı nitelikte olması şart değildir.²⁴

Hanefilere göre ise vakfın sebebi, kurbet yani Allah'a yaklaşma ve O'nun rızasını kazanma amacıdır.²⁵ Vâkıfın iradesinin bu yönde olması şarttır. Vâkıfın vakıf kurarken Allah'a yaklaşma niyetini taşıdığının bilinebilmesi ise vakfından yararlanacakların bu özelliğe sahip olup olmaması ile mümkündür. Çünkü vakıf

rut, 1997, s. 127; el-Merğînânî, *el-Hidâye*, III, s. 15. Ebû Yusuf'tan mevkûfun aleyhin ebedi olarak belirlenmemesi durumunda vakfın bâtil olacağına dair karşı bir görüş daha nakledilmektedir. Bilgi için bk. et-Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme, *Muhtasarü't-Tahâvî* 321, Dâru'l-lkitâbi'l-Arabî, Kâhire, 1370. s. 137; es-Serahsî, *el-Mebsût*, XII, s. 41; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, IV, s. 349; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, VIII, s. 201, 205.

21 İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, VI, s. 203, 213; Bilmen, *Kâmûs*, IV, s. 313; Ayrıca bk. İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, IV, s. 348-351.

22 Menteşizâde, Abdurrahim Efendi, *Fetevâ-yı Abdürrahîm*, Dâru't-tibâati'l-Âmire, Konstantiniyye, I, s. 400.

23 İkrime Said Sabri, *el-Vakfu'l-İslâmî beyne'n-nazariyye ve't-tatbîk*, Dâru'n-nefâis, Amman, 2008, s. 237-243.

24 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, s. 239-240; eş-Şirbînî, Muhammed b. Hatib, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, Daru'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, III, s. 530; ed-Desûkî, Muhammed Arefe, *Hâşiyetu'd-Desûkî alaş-Şerhi'l-kebir*, Dâru İhyâi'l-kütübi'l-Arabî, Beyrut, t.y., VI, s. 78; eş-Şirâzî, *el-Muhezzeb*, II, s. 323.

25 İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, VI, s. 200; Ömer Hilmi, *Ahkâmü'l-evkâf*, s. 15 (Md. 52); Ali Haydar, *Tertib*, s. 119 (Md. 200).

Allah'a yaklaşma niyetiyle kurulabildiği gibi, toplumda yer edinme, gösteriş gibi farklı saiklerle de kurulabilir.²⁶ Bu nedenle kurbet şartının yerine gelmesi bu şartın mevkûfun aleyhte bulunması ile mümkündür. Aksi takdirde vakıf geçerli olmaz.²⁷ Şâfiî hukukçuların bir kısmının da bu anlamda kurbeti şart olarak kabul ettikleri söylenebilir.²⁸

Mâsiyet içerikli olmamasını yeterli gören cumhura göre de mâsiyetin kime göre olacağı konusu ihtilaflıdır. Şafîiler ve Hanbelîler nazarında vâkıfın inancında değil, İslâm'da mâsiyet olmaması gereklidir. Buna göre gayrimüslim bir vâkıf tarafından her ne kadar kendi inancında kiliseye yapılacak vakıflar mâsiyet değil kurbet sayıl- sa da, İslâm açısından mâsiyet sayılacağı için vakıf sahih olmayacaktır.²⁹ Buna rağmen Mâlikîler fetvaya esas görüş olarak vâkıfın inancında mâsiyetin bulunmama- sını kabul etmektedir. Bu nedenle gayrimüslim tarafından kilise ya da sinagoglara yapılacak vakıflar sahihtir. Ancak hüküm bağlayıcılık ifade etmez, vâkıf bu çeşit vakıftan rucû edebilir.³⁰

Hanefîlerde her ne kadar kurbet şart olarak kabul edilse de, mevkûfun aleyh olarak belirlenen kimselerin tamamında kurbet özelliğinin bulunması şart değildir. Bu nedenle kurbet özelliği bulunmayan evlada, toruna, zengine yapılacak vakıflar, sonunda kurbet nitelikli ebedi bir cihet olması halinde sahih kabul edilir. Vakfın ebediliği tartışmasından hareketle de bu tür vakıflarda ebedi kurbet cihetinin belir- lenmesi Ebû Yusuf'a göre şart olarak görülmezken, Muhammed eş-Şeybânî'e göre şarttır. Dolayısıyla sadece evlada yapılarak sonrasında fakirler gibi ebedi bir kur- bet ciheti belirtilmeyen vakıfların Ebû Yusuf'a göre caiz olduğu ve bu vakıflardan evlâdın ardından fakirlerin faydalanacağı vurgulanırken, Muhammed eş-Şeybânî ise ilk andan itibaren bâtil olduğunu kabul eder.³¹

Mevkûfun aleyhin günah içerikli olmaması ya da kurbet yönünün bulun- ması ile ilgili şart kapsamında zenginlere, gayrimüslimlere ve Hz. Peygamber'in

26 Debûsî vakfın cihetinin kurbet olması gerektiğini vakfı tanımlarken şu şekilde açıklar: "Vakıf, rakabedeki mülki- yeti iptal edip onu Allah adına hapsedmek ve gelirini belli kurbet cihetlerine sarfetmektir." ed-Debûsî, Ebû Zeyd Abdullah b. Ömer b. İshâ, *el-Esrâr fi'l-usûl ve'l-furû*, İçinde: Sâlim Özer, *Debbusi'nin "el-Esrâr fi'l-Usûl ve'l-Furû" Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1997, s. 692.

27 Ebû Zehrâ, *Muhâdarât*, s. 95-96; el-Kübeysî, *Ahkâmü'l-vakf*, s. 407.

28 eş-Şirâzî, *el-Muhezzeb*, II, s. 323; İkrime Said Sabri, *el-Vakfû'l-İslâmî*, s. 240.

29 Ebû Zehrâ, *Muhâdarât*, s. 93.

30 ed-Desûkî, *Hâşiyetu'd-Desûkî*, IV, s. 78; Mâlikî hukukçular arasında kilisenin bakım-onarımı için yapılan vakıfları sahih kabul edenler olduğu gibi mâsiyet çeşidine bakılmaksızın mutlak olarak kiliseye vakfı bâtil kabul edenler de bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Ebû Zehrâ, *Muhâdarât*, s. 92-93. Mutlak olarak kiliseye vakfı kabul eden görüş için bk. Derdîr, Ebû'l-Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *Şerhu's-sâğîr*, (İçinde: es-Sâvi, Ebu Abbas Ahmed b. Muhammed, *Bulgatü's-salik li-akrebi'l-mesâlik ilâ mezhebi'l-İmam Mâlik*), Dâru'l-maârif, y.y., t.y., IV, s. 116.

31 İbn Kayyım, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed el-Cevziyye, *Ahkâmü ehli'z-zimme*, tah: Yusuf b. Ahmed el-Bekîr – Şakîr b. Tefvîk Ârûrî, Ramadî l'in-neşr, Demmâm, 1997, I, s. 601. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, IV, s. 200; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, V, s. 204; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, IV, s. 338.

(s.a.v) ailesine yapılacak vakıfların sıhhati de fukahâ arasında tartışılmıştır. Buna göre zengine yapılacak vakıfları cumhur masiyet yönü bulunmadığı için sahih kabul eder.³² Hanefiler ise kurbet şartının zenginlerde bulunmadığını kabul etmekle birlikte sonunda bir kurbet cihetinin belirlenmesinin vakfı sahih hale getireceğini söylemektedir.³³

Mevkûfun aleyh olarak gayrimüslimlerin belirlendiği vakıfların sıhhati ise zimmî ya da harbî olmasına göre farklı ele alınır. Buna göre zimmîlere sadaka ve zekâtların verilebilmesinden hareketle kendilerine yapılacak vakıfların da sahih olacağı kabul edilirken³⁴, harbîlere yapılacak vakıflar İslâm’a göre mâsiyet yönüne yapılacak vakıf olacağından bâtil kabul edilmektedir.³⁵ Aynı şekilde mürted olan kimselerin mevkûfun aleyh olarak belirlenmesi de mâsiyet içerikli olacağından bâtil kabul edilir.³⁶

Her ne kadar mâsiyet yönü bulunmasa da Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ailesinin zekât gelirlerinden pay almasının yasak olduğuna dair nassın bulunması³⁷ ve Ehl-i Beyt’in beytü’l-mâlde pay sahibi olması³⁸ nedeniyle Ehl-i Beyt’e yapılacak vakfın sıhhati de bu bağlamda fukahâ arasında tartışılan bir meseledir. Ehl-i Beyt’in vakıftan yararlanmasının nafil sadakalardan faydalanması noktasından hareketle çözüldüğü söylenebilir. Bu anlamda Ehl-i Beyt’in nafil sadakalardan yararlanmalarının sahih olduğunu, dolayısıyla mevkûfun aleyh de olabileceğini söyleyenler bulunmakla birlikte³⁹ çoğunluğa göre nafil sadakalardan ve vakıftan yararlanmaları zekât gibi sahih değildir.⁴⁰ Ebû Yusuf’tan nakledilen rivayete göre ise Ehl-i Beyt’e mensup kimsenin şahsen mevkûfun aleyh olarak belirlenmesi durumunda vakıf zengine yapılan vakıflar gibi sahihtir.⁴¹ Osmanlıda da Ehl-i Beyt’in mevkûfun aleyh olabileceği görüşü kabul edilmiştir.⁴²

32 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, s. 233-234; eş-Şirbinî, *Muğnî’l-muhtâc*, III, s. 531; eş-Şirâzî, *el-Mühezzebe*, II, s. 325; İliş, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, *Minehu’l-celil şerhu Muhtasari’l-Halîl*, Dârü’l-fıkr, Beyrut, 1989, VIII, s. 138.

33 es-Serahsî, *el-Mebsût*, XII, s. 34; İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, VI, s. 200; Yazır, *Ahkâmü’l-evkâf*, s. 125.

34 İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, VI, s. 200-201; et-Trablûsî, *el-İşâf*, s. 120; eş-Şirbinî, *Muğnî’l-muhtâc*, III, s. 528; ed-Desûkî, *Hâşiyetu’l-Desûkî*, IV, s. 77; İbn Âbidin, *Reddû’l-muhtâr*, IV, s. 342.

35 et-Trablûsî, *el-İşâf*, s. 120; İbn Nüceym, Siracuddin Ömer b. İbrahim, *en-Nehru’l-fâik şerhu Kenzid-dakâik*, Dârü’l-kütübü’l-İlmiyye, Beyrut, 2002, III, s. 313; eş-Şirbinî, *Muğnî’l-muhtâc*, III, s. 529; İbn Âbidin, *Reddû’l-muhtâr*, IV, s. 342; Ali Haydar, *Tertib*, s. 170, (md. 319).

36 el-Kübeysî, *Ahkâmü’l-vakf*, s. 398-399.

37 Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: “Şüphesiz ki bu sadakalar insanların kirleridir. Ve bunlar Muhammed ve Âl-i Muhammed için helal olmaz.” Müslim, *Zekât*, 51; en-Nesâî, *Zekât*, 97.

38 Ganimet gelirlerinin beşte birlik bölümü beytü’l-mâlin hissesidir. Ehl-i beyt’e bu hissedenden ayrılan kısım ise yine beşte birdir. Bu paylar Enfâl Suresi 41. ayetle belirlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Erkal, Mehmet, *Beytülmâl md., T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1992, VI, s. 93.

39 Mâlikîler, Ehl-i Beyt’in sadaka ve vakıftan yararlanmalarını kerahetle birlikte caiz kabul etmektedir. el-Haraşî, *Şerhu’l-Muhtasar*, II, s. 214-215.

40 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, s. 521; İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, II, s. 273-274;

41 Hilâl b. Yahyâ, *Ahkâmü’l-vakf*, s. 186.

42 Ali Haydar Efendi tarafından bu görüş şöyle açıklanır: “Mevkûfun aleyh, Âl-i Hâşim olmamak, kavli-i müftâ bih’e göre şart değildir.” Ali Haydar, *Tertib*, s. 171, (md. 323).

3. Temellüke Ehil Olma

İslâm vakıf hukukunda mevkûfun aleyhte aranan bir başka şart mülk edinme ehliyetidir. Mevkûfun mülkiyetinin vakıf yapılmasından sonra kime ait olacağı tartışılrsa da mevkûfun aleyhin temellük ehliyetine sahip olması gerektiği ittifakla kabul edilmiştir.⁴³ Mevkûfun mülkiyetinin mevkûfun aleyhe geçeceğini kabul edenler için bu şart açıktır. Mevkûfa mâlik olabilmek için temellüke ehil olması gerekir.⁴⁴ Mevkûfun mülkiyetinin hükmen Allah'ın mülküne geçeceği ya da vâkıfın mülkünde kalmaya devam edeceği görüşüne sahip olan hukukçular ise, bunun sebebinin vakfın kendisine değil, gelirine mevkûfun aleyhin mâlik olması olarak göstermektedir.⁴⁵

Cami, medrese vb. gibi binaların mevkûfun aleyh olması bu şarta aykırı gibi görülmekle beraber, burada mevkûfun aleyh olanın cami ve medrese değil, oralarından faydalanan insanlar olduğu ve dolayısıyla ehliyet şartının yerine geleceği kabul edilir.⁴⁶

Bu şarta yönelik hukukçular arasında ihtilafın bulunduğu konu, genel olarak İslâm Hukukundaki temellük ehliyeti tartışmalarından hareketle, vakıfta temellük ehliyetine kimlerin sahip olacağıdır. Bu bağlamda ceninin ve kölenin mevkûfun aleyh olarak belirlenmesi durumunda vakfın sıhhati yönünde farklı görüşler ortaya çıkmıştır.

Ceninin mevkûfun aleyh olarak belirlenmesi halinde vakfın sıhhati ile alakalı birçok farklı görüş ileri sürülmüştür. Şâfiîler, ilk olarak sadece ceninin, sonrasında başka cihetlerin mevkûfun aleyh olarak belirlenmesinin temlik şartına aykırı olacağından vakfın bâtıl sayılacağı görüşündedir.⁴⁷ Hanbelîlere göre ise bu şekilde yapılan vakıflarda vakıf sahih ancak ceninin mevkûfun aleyh olması bâtıldır. Dolayısıyla sonra belirlenen cihet vakıf anından itibaren mevkûfun aleyh olarak kabul edilir.⁴⁸ Mâlikîler, bu tür vakıfta ceninin vakıftan yararlanabileceğini söylemekle birlikte vakfın lâzım olmayacağını, vâkıfın vakıftan rücu edebileceğini söyler.⁴⁹ Hanefîlerin görüşleri ise, vakıf anında mevcut olmayan kimseye vakıf sahih olduğu için cenine yapılacak vakfın da sahih sayılacağı yönündedir. Fakat vakıftan yararlanabilmesi için vakfın kurulma sırasında mevcut olduğunun kesin olarak bilinmesi gerekir. Bu da ancak altı ay içerisinde ceninin doğmuş olması ile mümkündür. Çünkü hamileliğin en az müddeti altı aydır. Bu süre içerisinde doğan çocuğun

43 Hilâl b. Yahyâ, *Ahkâmü'l-vakf*, s. 53; el-Hattâb, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman, *Mevâhibu'l-celil li şerh-i Muhtasarı Halil, Dârü'l-fikr*, Beyrut, 1992, IV, s. 22; es-Suyûtî, Mustafa b. Saîd b. Abduh, *Metâlibü'ül'in-nühâ fi şerhi Gâyeti'l-müntehâ*, Mektebi'l-İslâmî, Dimeşk, 1994, IV, s. 289.

44 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, 241.

45 en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *Ravdatü't-tâlibin*, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, t.y., V, s. 317.

46 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, 241.

47 en-Nevevî, *Ravdatü't-tâlibin*, V, s. 317. eş-Şirâzî, *el-Mühezzebe*, II, s. 325. es-Suyûtî, *Metâlibü'ül'in-nühâ*, IV, s. 289.

48 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, s. 217.

49 el-Hattâb, *Mevâhibu'l-celil*, VI, s. 22; ed-Desûkî, *Hâşiyetu'd-Desûkî*, IV, s. 89.

vakfın kurulma sırasında ana rahmine düştüğü kesinleşmiş olur.⁵⁰ Ceninin temellüke ehil kimselerle birlikte mevkûfun aleyh olarak belirlenmesi halinde ise vakıf ittifakla sahihtir.⁵¹ Ancak Şâfiilere göre bu vakıftan temellüke ehil olmadığı için ceninin yararlanma hakkı yoktur.⁵²

Kölenin mevkûfun aleyh olması halinde Hanefiler dışında herhangi bir ihtilaf yoktur. Cumhura göre kölenin statüsü (müdebber, ümm-ü veled, mutlak köle vs.) ne olursa olsun mevkûfun aleyh olması, köle temellüke ehil sayılmadığından sahih kabul edilmez. Kölenin kendi efendisi ya da üçüncü şahıs tarafından mevkûfun aleyh olarak belirlenmesi hükmü değiştirmez.⁵³ Hanefiler arasında statü farkına, kişinin kendisine vakıf yapabileceğine veya üçüncü şahıs tarafından vakıf yapılmasına itibarla vakfın sıhhatinin değişebilmesi söz konusudur. Nitekim Ebû Yusuf’a göre ne şekilde olursa olsun kölenin mevkûfun aleyh olması caiz iken⁵⁴, Muhammed eş-Şeybânî statü ayrımını esas alarak mutlak köle haricindeki müdebber ve ümm-ü veled kölelerin mevkûfun aleyh olmasını caiz kabul etmektedir.⁵⁵

B. VÂKIFIN KENDİSİNİ MEVKÛFUN ALEYH OLARAK BELİRLEMESİNİN (VAKF ALE’N-NEFS) MEŞRUIYETİ

İslâm vakıf hukukunda fukahânın en fazla ihtilaf ettiği meselelerden birisi de fıkıh kitaplarında “*vakf ale’n-nefs*” başlığı kapsamında işlenen, kişinin yapmış olduğu vakıftan kendisinin yararlanabilmesi konusudur. Vâkıfın, kurmuş olduğu vakıfta sadece kendisini mevkûfun aleyh olarak belirleyebildiği gibi, belirlediği diğer mevkûfun aleyhler arasında kendisini de zikretmesi mümkündür. Vâkıfın kendisini bu şekillerde mevkûfun aleyh olarak belirlemesi, vakfın sıhhati, ebedilik, kurbet ve temellük ehliyeti şartları açısından tartışılmış ve farklı görüşler ileri sürülmüştür. Serdedilen bu görüşler genel olarak; “*mutlak olarak caizdir, hiçbir şekilde caiz değildir ve kısmen caiz, kısmen değildir.*” şeklinde üç başlık altında toplanmaktadır:

50 el-Haskefi, ed-Dürri’l-muhtâr, s. 384; İbn Âbidin, Reddû’l-muhtâr, IV, s. 470; Burhanpurlu Şeyh Nizam, el-Fetâvâ’l-Hindiyye, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 2000, II, s. 371.

51 Hilâl b. Yahyâ, Ahkâmü’l-vakf, s. 53; Burhanpurlu Şeyh Nizam, el-Fetâvâ’l-Hindiyye, II, s. 371; es-Suyûtî, Metâlibu’l-în-nühâ, IV, s. 289.

52 eş-Şirbîni, Muğni’l-muhtâc, III, s. 527; eş-Şirâzî, el-Mühezzebe, II, s. 323.

53 en-Nevevî, Ravdatü’l-tâlibin, V, s. 317; el-Hattâb, Mevâhibu’l-celil, VI, s. 22; ed-Derdîr, Ebu’l-Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, Şerhu’l-kebir alâ Muhtasari Halil, (Haşiyetü’d-Desûki içerisinde), Dâru’l-fikr, Beyrut, t.y., IV, s. 77.

54 Hassâf, Ahkâmü’l-evkâf, s. 122; es-Serahsî, el-Mebsût, XII, s. 41, 46; İbnü’l-Hümâm, Fethu’l-Kadir, VI, s. 226; İbn Nüceym, El-Bahru’r-râik, V, s. 238; İbn Âbidin, Reddû’l-muhtâr, IV, s. 384.

55 Hilâl b. Yahyâ, Ahkâmü’l-vakf, s. 79; es-Serahsî, el-Mebsût, XII, s. 46; İbnü’l-Hümâm, Fethu’l-Kadir, VI, s. 209; İbn Nüceym, el-Bahru’r-râik, V, s. 238.

1. Vakf *ale'n-nefs* mutlak olarak caizdir.

Vakfın kendisini mevkûfun aleyh olarak belirlemesi durumunda Şâfiî ve Hanbelî fukahânın bir kısmı ve Hanefilerden Ebû Yusuf vakfın sahih olacağını kabul etmektedir. Buna göre vakıf, vakfın tamamından kendisinin yararlanmasını şart koşsa da, diğer mevkûfun aleyhler arasına kendisini dâhil etse de vakıftan yararlanması câizdir.⁵⁶

Burada şunu belirtmek gerekir ki, vakfın sadece kendisini mevkûfun aleyh olarak belirlemesi ve sonrasında başka bir cihet belirlememesi durumunda vakıf sadece Ebû Yusuf nazarında sahihtir.⁵⁷ Bu tür vakfın fukahâ arasında *vakf ale'n-nefs* konusunun en az tartışılan meselesi olduğu söylenebilir. Sadece Ebû Yusuf'un sahih kabul etmesi, onun ebedilik görüşüne mebnidir. Nitekim ona göre vakıf lafzı ile ebedilik şartı gerçekleşmiş olur ve herhangi bir cihet belirlenmemesi durumunda mevkûfun aleyhin fakirler olduğu kabul edilir. Bu nedenle vakfın kendisinden sonra herhangi bir mevkûfun aleyh belirlemediği durumlarda vakıf fakirler için olmak üzere sahihtir.⁵⁸ Ebû Yusuf'un dışındaki İslâm hukukçularına göre bu şekilde yapılan vakıf, her ne kadar farklı gerekçelerden yola çıkılsa da⁵⁹ ittifakla bâtıldır.⁶⁰

Vakfın önce kendisini sonra başka ciheti mevkûfun aleyh olarak belirlediği *vakf ale'n-nefs* türünün câizliğine dair esasında Ebû Yusuf'tan gelen bir rivayet yoktur. Ancak Hassâf, vakfın, vakfın belli kısmından yararlanmasının sıhhatine dair görüşüne kıyasen bu çeşit vakfı da sahih görmesi gerektiğini söylemektedir.⁶¹ Rivayet bulunmaması nedeniyle bazı Hanefî uleması tarafından vakfın sadece kendisini mevkûfun aleyh olarak belirlemesinin diğer fukahâ gibi Ebû Yusuf'a göre de caiz olmayacağı kabul edilse de,⁶² Hanefî ulemasının çoğunluğu tarafından Hassâf'ın içtihadı çerçevesinde görüş beyan edilmiş ve Ebû Yusuf ile temellendirilerek bu

56 el-Merginânî, *el-Hidâye*, III, s. 18; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, VI, s. 225; İbnü'n-Neccâr, Ebû Bekr Takıyyüddin Muhammed b. Ahmed b. Abdilazîz Fütûhî, *Müntehâ'l-irâdât fî cemi'l-Muknî meâ Tenkih ve'z-ziyâdât*, Matbaatü Daru'l-ceyli'l-cedid, y.y, 1961, II, s. 5; eş-Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, III, s. 529; eş-Şirâzî, *el-Muhezzeb*, II, s. 324.

57 Ebû Yusuf'un sonrasında cihet belirtilmeyen vakıfları sahih kabul etmediğine dair nakil sahiplerinin bu şekilde yapılmış *vakf ale'n-nefs*i de sahih kabul etmeyecekleri söylenebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. et-Tahâvî, *Muhtasar*, s. 137; es-Serahsî, *el-Mebsût*, XII, s. 41.

58 İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, VI, s. 225-226; İbn Nüceym, *Bahru'r-râik*, V, s. 213.

59 Örneğin Mâlikîler'in muvakkat vakıfları caiz görmeleri, sonrasında ebedi bir cihetin belirlenmemesi durumunda vakfın kendisine yapacağı vakfın da caiz olmasını gerektirir. Ancak onlar, vakfın temlikî tasarruf olmasından hareketle vakfın kendisine yapacağı vakıfta istihkakının bulunmayacağını söylemekte, sonraki cihetin bulunmamasından dolayı da vakfın iptal olarak vakfın mülküne döneceğini kabul etmektedir. ed-Derdîr, *Şerhu'l-kebir*, IV, s. 80-81.

60 es-Serahsî, *el-Mebsût*, XII, s. 31; eş-Şirâzî, *el-Muhezzeb*, II, s. 324; es-Suyûtî, *Metâlibu üli'n-nühâ*, I, s. 285.

61 Hassâf, *Ahkâmü'l-evkâf*, 150.

62 Ebû Bekir el-İşkâf, vakıf tarafından sadece kendi lehine yapılan vakfı câiz görmezken, diğer cihetle birlikte kendisine de gelirden pay koymayı câiz görmektedir. bkz. Kâdihân, Ebu'l-Mehâsin Fahreddin Hasan b. Mansur b. Mahmud, *Fetâvâ Kâdihân*, (Birlikte Bezzâzî, *Fetâvâ'l-Bezzâziyye* & Burhanpurlu Şeyh Nizam, *Fetâvâ'l-Hindiyye*) Matbaa-i Kübrâî Emiriyye, Bulak, 1310, III, s. 318.

vakıflar caiz görülmüştür.⁶³ Osmanlı'da da bu görüşün benimsendiğini ve uygulandığını söylemek mümkündür.⁶⁴

Hanbelîlerde Ahmed b. Hanbel'den rivayet edilen fakat mercuh olarak kabul edilen *vakf ale'n-nefsin* câiz olması görüşü,⁶⁵ sonraki Hanbelî fukahâ tarafından insanları vakfa teşvik etmesi, vakıf kurumunun çoğalmasını sağlaması nedeniyle tercih edilmeye başlanmıştır. Ayrıca Hanbelî hâkimlere de bu şekilde hükmetmeleri gerektiği tavsiye edilmiştir.⁶⁶

Vakf ale'n-nefsin caiz oluğu görüşünde olan fukahâ, görüşlerini şu delillere dayandırmaktadır:

Vakıfta aslen ebedi bir cihetin belirlenmesi gerekmele beraber, ilk olarak ebedi olmadığı bilinen bir cihetin mevkûfun aleyh olarak belirlenmesi mümkündür. Aile vakıflarında olduğu gibi bu şekilde ebedi olmayan mevkûfun aleyhlerin vakıftan yararlanmasının sıhhati konusunda ittifak vardır. Vâkıfın kendisini mevkûfun aleyh olarak belirlemesi de ebedi olmayan bir cihetin ilk olarak belirlenmesinden ibarettir.⁶⁷

Vakf ale'n-nefs bahsi vakfın kurbet şartına aykırılık teşkil etmez. Aksine kişinin kendisi için harcama yapması bir kurbet çeşididir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.); "Kişinin kendine nafakası sadakadır"⁶⁸ ve "Kendinden başla ve sonra başkasına tasadduk et"⁶⁹ buyurmaktadır. Rivayet edilen bu hadisler kişinin kendisine yapacağı harcamanın sadaka mahiyetinde olduğunu göstermektedir. Sadaka ise kurbet olmayan cihete yapılamaz. *Vakf ale'n-nefs* de kişinin kendisine harcama şekillerinden biri olduğu için kurbet sayılmalıdır.⁷⁰

Hz. Peygamber'den (s.a.v.) gelen bir başka rivayet, kendi yaptığı sadakalarından yediği yönündedir. Bu sadakalar ise onun vakıflarıdır. Yiyebilmeyi şart koşmadan vâkıfın ondan faydalanması ise mümkün değildir. Dolayısıyla her ne kadar bu konuda nakil bulunmasa da Hz. Peygamber (s.a.v.) de kendi vakfından yiyebilmeyi şart koşmuş olmalıdır. Bu da *vakf ale'n-nefsin* sünnete uygun olduğunu gösterir.⁷¹ Yine Rasûl-i

63 ed-Debûsî, *el-Esrâr*, s. 690; Kâdîhân, *Fetâvâ*, III, s. 318; Burhanpurlu Şeyh Nizam, *el-Fetâvâ'l-Hindiyye* II, s. 371. İbnü'l-Hümâm, Ebû Yusuf'un bu görüşünün fetvaya esas teşkil ettiğini, Belh ulemasının da bu görüşü seçtiğini söyler. Sebebinin ise insanların bu sayede vakfa daha çok rağbet göstereceği olarak açıklar. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, VI, s. 226.

64 Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ*, Matbaâ-i Âmire, İstanbul, 1312, I, s. 233; Şeyhülislâm Yenişehirli Ebu'l-Fazl Abdullah Efendi, *Behcetü'l-fetevâ*, Dâru't-Tibâati'l-Âmire, İstanbul, 1849, s. 233, 247-248; Ömer Hilmi, *Ahkâmü'l-evkâf*, s. 35 (md. 89); Ali Haydar, *Tertîb*, s. 210 (md. 391), s. 316 (md. 614).

65 İbnü'n-Neccâr, Hanbelîlerde çoğunluğa göre *vakf ale'n-nefsin* sahih olmadığını, ancak Ahmed b. Hanbel'e göre sahih olduğunu ve Hanbelîlerden bir grubun da bu görüşü seçtiklerini nakletmektedir. bkz. İbnü'n-Neccâr, *Müntehâ'l-İrâdât*, II, s. 5.

66 Ebû Zehrâ, *Muhâdarât*, s. 213.

67 es-Serahsî, *el-Mebsût*, XII, s. 41.

68 İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebeî el-Kazvinî, *Sünenü İbn Mâce*, Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye, y.y., 2009, *Ticârât*, 1; ez-Zeylâi, Ebû Muhammed Cemâleddîn Abdullah b. Yusuf b. Muhammed, *Nasbu'r-râye li ehâdisi'l-Hidâye*, Müessesetü'r-reyyân, Beyrut, 1997, III, s. 479.

69 Müslim, *Zekât*, 13.

70 el-Merginânî, *el-Hidâye*, III, s. 18; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, VI, s. 226-227.

71 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, s. 194; el-Merginânî, *el-Hidâye*, III, s. 18.

Ekrem (s.a.v.), bedene⁷² olarak ayrılan hayvanı binek olarak kullanması için sahibine izin vermiştir.⁷³ Bu da tıpkı vakıfta olduğu gibi kurbet olarak Allah rızasını kazanmak amacıyla bağışlanan bir maldan, mal sahibinin faydalanmasının caiz olduğunu gösterir. Vâkıfın yapmış olduğu vakıftan faydalanması da bu duruma benzer.⁷⁴

Hız. Ömer (r.a.), kurduğu vakıfta mütevellî olan kişinin vakfın gelirinden örfeye uygun olarak yiyebileceğini ve yedirebileceğini söylemiştir. Vakfının mütevellîliğini ise vefat edinceye kadar kendisi yapmış, şartı doğrultusunda vakfından yemiş ve yedirmiştir. Bu uygulama kişinin yaptığı vakıftan faydalanmasının bir sakıncası olmadığını gösterir. Çünkü Hız. Ömer'in yasak olan bir şartı ileri sürmesi ve onu uygulaması düşünülemez.⁷⁵

Sahâbenin birçoğu vakfettiğı evde vefat edinceye kadar kendisi oturmuştur. Bu da *vakf ale'n-nefs* demektir. Çünkü sahâbe, kendi vakfı olmasına rağmen bu evden faydalanmaya devam etmiştir.⁷⁶ Aynı şekilde Hız. Osman'ın (r.a.), Mescid-i Nebvî'nin genişletilmesi amacıyla bir arsa⁷⁷ ve Müslümanların su ihtiyacını karşılamak amacıyla kuyu satın alıp bunları vakfettiğı rivayet edilir.⁷⁸ O, kendi vakfı olmasına rağmen hem mescidden hem de kuyunun suyundan faydalanmıştır. Bu da kişinin kendi vakfından yararlanabileceğini gösteren deliller arasındadır.⁷⁹

Mülk olan mal vakfedilmekle vâkıfın mülkünden çıkarak hükmen Allah'ın mülküne geçer. Bu hükmü *vakf ale'n-nefsi* caiz görmeyenler de kabul etmektedir. Mevkûf artık vâkıfın mülkü olmadığı için, gelirinden faydalanması da diğer insanların faydalanması gibi olur. Çünkü Allah'a ait bir mülkten faydalanmış olur. Dolayısıyla burada kendisine temlik yapması söz konusu değildir. Diğer insanlar gibi Allah'ın mülkünden vâkıfın da faydalanması caizdir.⁸⁰

Vakıf, mal üzerindeki mülkiyet hakkından sadece Allah'ın rızasını kazanmak için, maddi bir karşılık beklemeksizin vazgeçilmesidir. Bu sebeple şeriata aykırı olmayan şartları "*Nass-ı Şâri*" gibi kabul edilir ve bu şartlara uyulması esastır. Vâkıfın kendisinin vakıftan faydalanmasını şart koşması da şeriata aykırı bir şart değildir, dolayısıyla itibar edilmesi zorunludur.⁸¹

72 Hacda kurban olarak ayrılan sığır veya deveye verilen isimdir. Şâfiiler sadece deve olduğunu söylemektedir. bkz. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensâr Neşriyât, İstanbul, 2013, s. 49.

73 Müslim, *Hac*, 65; Ebu Dâvûd, *Menâsik*, 17; en-Nesâî, *Menâsik*, 4.

74 el-Kübeysî, *Ahkâmü'l-vakf*, I, s. 438.

75 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, s. 195-196.

76 Sahâbe vakıfları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Hassâf, *Ahkâmü'l-evkâf*, s. 1-19.

77 en-Nesâî, *Cihâd*, 40.

78 en-Nesâî, *Cihâd*, 40.

79 eş-Şirbini, *Muğnî'l-muhtâc*, III, s. 529.

80 el-Merginânî, *el-Hidâye*, III, s. 18.

81 İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, VI, s. 226-227.

Cami, medrese, han, hamam vs. gibi hayrî vakıf kurulduğunda, vakfı kuran kişinin bundan faydalanabilmesi konusunda ihtilaf bulunmamaktadır. Vâkıfın kendisini mevkûfun aleyh olarak belirlediği diğer vakıfların bunlardan farklı olacağına dair ise bir delil yoktur. Dolayısıyla genel olarak yapılan bütün vakıf çeşitlerinden vâkıf yararlanabilir.⁸²

Vakf ale’n-nefs caiz kabul edenler genel olarak yukarıda belirtilen delillere dayanarak görüşlerini ispat etmeye, buna karşılık yasaklamanın yanlış olduğunu göstermeye çalışmışlardır.

2. *Vakf ale’n-nefs* caiz değildir.

İslâm hukukçularının çoğunluğu tarafından *vakf ale’n-nefs* her ne şekilde yapılsa yapılsın caiz olmayacağı kabul edilir. Ancak bunların arasında da kendi içerisinde bu şekilde yapılmış olan bir vakfın tamamen bâtıl mı olacağı, yoksa sadece vâkıfın yararlanmasının mı haram sayılacağı konusunda ihtilafın bulunduğu söylenebilir.⁸³

a. *Vakf ale’n-nefs* vakfı bâtıl hale getirir.

Vâkıfın kendisini mevkûfun aleyh olarak belirlemesi neticesinde vakfın tamamının bâtıl olacağını savunan Muhammed eş-Şeybânî ve Şâfiî hukukçularının çoğu, bu şekildeki vakıflarda kurbet şartının gerçekleşmeyeceği görüşündedir. Çünkü vakıf bir sadaka çeşididir. Sadakalarda ise kurbet kastının bulunması şarttır. Kurbet ise ancak malın mülkiyetten çıkması ile gerçekleşebilir. Vâkıfın mevkûfun aleyh olarak kendisini belirlemesi durumunda mülkün tam olarak elden çıkması gerçekleşmemiş olur. Bu şekildeki bir vakıfta da kurbet bulunmaz ve vakıf bâtıl hale gelir.⁸⁴

Bu tür vakıflar ayrıca mevkûfun aleyhin temellüke ehil olması şartına aykırı olduğu için de caiz değildir. Şöyle ki; vakıf temlikî bir tasarruftur. Vakfın bir bölümünde ya da tamamında vâkıfın kendisini mevkûfun aleyh olarak belirlemesi, kendi kendine mülkiyet aktarması demektir. Fakir kimseye kendisine geri vermesi şartıyla yapılan sadakanın bâtıl olması gibi, *vakf ale’n-nefs* de bâtıldır. Çünkü doğrudan olmasa da vakıf yolu ile yapılan sadakanın kendisine dönmesi şart koşulmaktadır.⁸⁵ Yine vakıf, köle azadına benzer bir tasarruftur. Kölesini azad eden kimsenin ondan faydalanmaya devam edeceğini şart koşması caiz olmadığı gibi,

82 el-Merginânî, *el-Hidâye*, III, s. 18.

83 Hilâl b. Yahyâ, *Ahkâmü’l-vakf*, s. 79; es-Serahsî, *el-Mebsût*, XII, s. 41; el-Hattâb, *Mevâhibu’l-celîl*, VI, s. 24-25; eş-Şirbinî, *Muğni’l-muhtâc*, III, s. 529; ed-Desûkî, *Hâşiyetu’l-Desûkî*, IV, s. 80; eş-Şirâzî, *el-Mühezzebe*, II, s. 324.

84 es-Serahsî, *el-Mebsût*, XII, s. 31; eş-Şirbinî, *Muğni’l-muhtâc*, III, s. 529.

85 İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadir*, VI, s. 226-227; eş-Şirbinî, *Muğni’l-muhtâc*, III, s. 529.

vâkıfın da vakfından faydalanması bu benzerlik sebebiyle caiz değildir. Bu nedenle *vakf ale'n-nefs* caiz kabul edilemez.⁸⁶

Bahsi geçen delillerin yanı sıra bu görüşü savunan Hanefî hukukçulardan Hilâl b. Yahyâ tarafından aksi görüş sahiplerinin delilleri de çürütülmeye çalışılmıştır. Onun *vakf ale'n-nefs* caiz kabul edenlerin delilleri hakkındaki ayrıntılı değerlendirmelerini şu şekilde özetlemek mümkündür.

Hiz. Ömer'in vakfı:

Caiz kabul edenler, Hiz. Ömer'in kendi yaptığı vakıftan mütevellî olarak yararlandığını bunun da *vakf ale'n-nefs* delil olduğunu savunur. Ömer (r.a.), vakfına koyduğu mütevellîlerin örf'e uygun olarak faydalanabileceği şartında, kendisinin dışındaki mütevellîleri kasteder. Çünkü bu durum şu örnekte görülür. Benî Abbâs'a mensub bir kişi tarafından Benî Abbas'ın mevkûfun aleyh olarak belirlenmesi durumunda kendisi de o aileye mensup olmasına rağmen vakıftan yararlanacaklar arasına dâhil olmaz. Ömer (r.a.) de burada mütevellîler arasına dâhil değildir.⁸⁷

Yine bir kişi kölesine “*Kölelerimden birini âzâd et!*” dediği takdirde, emir verilen kölenin, o kişinin kölelerinden birisi olmasına, dolayısıyla emre uygun gibi gözükmesine rağmen kendisini âzâd etmesi mümkün değildir. Çünkü efendisinin kastı kendisinin dışındaki köleleridir. Burada da hüküm aynıdır.⁸⁸ Hiz. Ömer'in bu sözü bir kadının bir adama; “*Beni biriyle evlendir*” demesine de benzer. Bu durumda o adamın kendisine yetki veren o kadınla evlenmesi caiz değildir. Kendisinin dışında biriyle kadını evlendirmek zorundadır.⁸⁹

Ayrıca bahsi geçen rivayette, Hiz. Ömer tarafından Hiz. Peygamber'e arazisini ne yapması gerektiği sorulduğunda, Allah Rasûlü “*Aslını hapset, semeresini tasadduk et*” şeklinde cevap vermiştir.⁹⁰ Tasadduk ise sadaka verenden başkasına temlik edilmesi ve onun yararlanması durumunda gerçekleşir. Hiz. Ömer'in o tasadduktan kendisinin yararlanmış olması Hiz. Peygamber'in tavsiyesine uymaması demektir ki bu düşünülemez.⁹¹

Hiz. Osman tarafından yapılan vakıflar:

Hiz. Osman (r.a.) tarafından Rûme kuyusu satın alınarak vakfedilmiş, ayrıca Mescid-i Nebvî'nin genişletilmesi için de bir arazi vakfedilmiştir. Bu vakıflardan

86 el-Kübeysî, *Ahkâmü'l-vakf*, I, s. 437.

87 Hilâl b. Yahyâ, *Ahkâmü'l-vakf*, s. 72.

88 Hilâl b. Yahyâ, *Ahkâmü'l-vakf*, s. 72.

89 Hilâl b. Yahyâ, *Ahkâmü'l-vakf*, s. 72-73.

90 Müslim, *Vasıyye*, 4; Buhârî, *Vesâyâ*, 28; Nesâî303, *İhbâs*, 3.

91 Hilâl b. Yahyâ, *Ahkâmü'l-vakf*, s. 73.

tüm Müslümanlar gibi kendisi de yararlanmıştır. Bu delil de *vakf ale’n-nefs*in caiz olduğunu ispat etmez. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) “*Müslümanlar üç şeyde ortaklardır. Su, ot ve ateş*” buyurmaktadır.⁹² Dolayısıyla Hz. Osman’ın kuyudan yararlanması *vakf ale’n-nefs* caiz olduğu için değil, hadis doğrultusunda Müslümanların ortağı olduğu içindir. Kendisinin yararlanmasını şart koşmasa bile, o kuyudan zaten yararlanma hakkına sahiptir. Diğer vakıflar buna kıyas edilemez.⁹³ Mescid-i Nebevîden yararlanması ise evini mescid olarak vakfetmiş kişinin kendisinin de o mescidde namaz kılmasına benzer. Bu da Müslümanların ibadetgâhı olması nedeniyle yine ortaklıktan dolayıdır. Yoksa kendi yararlanmasını şart koştuğu için değildir.⁹⁴

Vakıf şartında kendisini ortak edecek bir karine bulunmasa bile hem kuyudan hem de mescidden yararlanması sahihtir. Örneğin bir kuyudan ya da bir mescidden faydalanma hakkı belli bir kavim ya da mezhep için şart edilse, vâkıfın kendisi o kavimden ya da mezhepten olmasa bile faydalanma hakkına sahiptir. Bu da Hz. Osman’ın vakıflarının *vakf ale’n-nefs*e delil olamayacağını gösterir.⁹⁵

Bedene hayvandan yararlanmaya izin verilmesi:

Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından bedene sahibine hayvanın sırtına binmesinin izin verilmesi *vakf ale’n-nefs* için hatalı bir kıyastır. Çünkü mevkûf vakfedilmekle vâkıfın mülkiyetinden çıkar ve hükmen Allah’ın mülküne geçer. Ancak bedene hayvan her ne kadar Allah’ın rızasını kazanmak amacıyla olsa da sahibinin mülkünde kalmaya devam eder. Burada Hz. Peygamber’in verdiği izin, mülkiyette olan bir malı kullanmaya dairdir. Vakıfta ise mal kişinin mülkünde olmadığı için bu iznin kapsamına dâhil olmaz.⁹⁶

Sahâbenin kendi vakfettikleri evde oturmaları:

Birçok sahâbe kendi vakfettiği evde vefat edinceye ya da başka yere taşınincaya kadar kalmıştır. Ancak bu da *vakf ale’n-nefs*in cevâzını ispat için yeterli değildir. Çünkü bu durum sahâbenin yaptığı vakıftan yararlanmayı şart koştuklarını değil, mevkûfun aleyh olarak belirledikleri kişiler tarafından o evlerde oturmalarına izin verildiğini gösterir. *Vakf ale’n-nefs*te ise kendisinin yararlanması kimsenin icazetine bağlı değildir. Bu rivayetler vâkıfın sadece mevkûfun aleyh izin vermesi halinde vakıftan yararlanabileceğine delil olabilir.⁹⁷

92 İbn Mâce, *Ruhûn*, 16; Hz. Peygamber’den gelen bir başka rivayette ise “ot” yerine “tuz” geçmektedir. Bilgi için bk. İbn Mâce, *Ruhûn*, 16.

93 Hilâl b. Yahyâ, *Ahkâmü’l-vakf*, s. 73

94 Hilâl b. Yahyâ, *Ahkâmü’l-vakf*, s. 73

95 Hilâl b. Yahyâ, *Ahkâmü’l-vakf*, s. 74.

96 Hilâl b. Yahyâ, *Ahkâmü’l-vakf*, s. 75.

97 Hilâl b. Yahyâ, *Ahkâmü’l-vakf*, s. 75.

Hilâl b. Yahyâ mülahazalarının sonucunda *vakf ale'n-nefs*in caiz olmaması gerektiğini savunmaktadır.

*Vakf ale'n-nefs*in bâtil olduğunu savunan Şafii fukahâsı, ayrıntılı meselelerde ise birbirlerinden farklı hükümlere ulaşır. Vâkıfın önce kendisini sonra başka ciheti mevkufun aleyh olarak belirlediği *vakf ale'n-nefs* çeşidinde, vakfın hükmünün ne olacağına dair Şâfiilerden iki farklı görüş nakledilmektedir. Bir kısım Şâfiî fukahâyâ göre bu şekilde yapılan vakıf bâtil iken, bir kısmı sadece şartın bâtil olacağını dolayısıyla vakfın vâkıftan sonra gelecek olan mevkûfun aleyhler tarafından yararlanılmak üzere sahih olacağını söylemektedir. Vâkıftan sonraki mevkûfun aleyhlerin vakıftan yararlanma hakkının ise vâkıfın vefatına bağlı olduğunu söyleyenler bulunsa da çoğunluk, vakfın tenciz içeren (kurulma ile hüküm doğuran) bir akit olmasından hareketle derhal yararlanacağını kabul eder.⁹⁸

Vâkıfın kendisine vakfın gelirlerinden bir kısmını şart koşması halinde, yapılan vakfın çeşidi sıhhatine etki eder. Buna göre tüm Müslümanların mevkûfun aleyh olduğu kuyu, mescid gibi vakıflarda faydalanmayı şart koşmasa dahi vâkıfın o vakıftan yararlanması sahihtir. Çünkü bu tür vakıflardan bütün Müslümanların yararlanması mübahtır. Vâkıf hakkında da bu hüküm geçerlidir. Ancak bahçe, tarla vs. gibi gelir getirici vakıflardan tüm Müslümanların yararlanması mübah olmayacağı için vâkıf ancak mevkûfun aleyh olarak belirlenen gruba dâhil olduğunda bu vakıflardan yararlanabilir. Örneğin fakirlerin mevkûfun aleyh olarak belirlendiği bu tür bir vakıftan vâkıfın yararlanabilmesi ancak fakir olması halinde mümkündür. Bu ise *vakf ale'n-nefs* değildir. Vâkıf kendisini bizzat mevkûfun aleyh olarak tayin etmemiş, tayin edilen vasfın içerisine dâhil olmuştur. Vâkıf Müslümanlara yapılan vakıftan Müslüman olması dolayısıyla yararlanabiliyorsa, fakirlere yapılan vakıftan da fakir olduğu için yararlanabilir. Çünkü fakir sıfatına sahiptir.⁹⁹ Vâkıfın o vasma sahip olsun olmasın yararlanmayı şart koşması durumunda da aynı şekilde câiz olacağını düşünen Şâfiî fukahâ bulunsa da, İmam Şâfiî'den nakledilen görüş *vakf ale'n-nefs* sayılacağı için câiz olmayacağı yönündedir.¹⁰⁰

Vâkıfın kendisini diğer mevkûfun aleyhlerle birlikte hissedar olarak belirlediği *vakf ale'n-nefs* türünü bâtil kabul eden fukahâ, vakfın diğer mevkûfun aleyhlerin payına dâhil olan kısmını ise câiz kabul etmektedir. Bu hükme göre bu şekildeki vakıflarda vakfın tamamı değil, sadece vâkıfın hissesine ait olan kısım bâtil geri kalan kısım ise sahihtir.¹⁰¹ Kâdîhân, Muhammed eş-Şeybânî'nin bu konudaki görüşlerini şöyle açıklar:

98 eş-Şirbini, *Muğni'l-muhtâc*, III, s. 529.

99 eş-Şirbini, *Muğni'l-muhtâc*, III, s. 529.

100 Şâfiilere ait bu ihtilafların detaylı anlatımı için bk. el-Kübeysî, *Ahkâmü'l-vakf*, I, s. 439-442.

101 Şâfiilerin diğer kısmı vâkıfın kendisi için belirlediği payın da diğer müstahikler için olan vakfa dâhil olacağını, vakfın tamamen sahih ancak vâkıfın yararlanmasına dair şartın bâtil olacağını söylemektedir. Bkz. el-Kübeysî, *Ahkâmü'l-vakf*, I, s. 442.

"Şayet bir kimse kendisine ve filan kimseye vakfetse, vakıf yarısı üzerinde sahih olur. Filan kişinin hissesi sahih, kendi hissesi bâtıldır. Eğer, 'Nefsime sonra filan kimseye' dese, ya da 'Filan kimseye sonra nefsim'e' dese, o vakıfta sahih olan yön yoktur. Yine 'Köleme ve filan kimseye' demesinde de vakıf yarısı için sahih yarısı için bâtil olur. 'Nefsime, veledime ve neslime' dediği takdirde vakfın tamamı bâtil olur. Çünkü neslin hissesi meçhul kalır"¹⁰²

Vakf ale'n-nefsde vakıf değil, şart batıldır.

*Vakf ale'n-nefsi câiz kabul etmeyen gruba dâhil olan Mâlikî fukahâsının, bu konuda en katı tutumu sergilediği söylenebilir. Mâlikîler vakf ale'n-nefsin hiçbir türünü, hiçbir durumda sahih olarak kabul etmez. Vâkıfın vakfından az veya çok faydalanabilmesi mümkün değildir. Fakat diğer fukahâdan farklı olarak vakfı tümünden bâtil da kabul etmez. Onlara göre vakıf sahih ancak şart bâtıldır. Dolayısıyla belirlenen diğer mevkûfun aleyhler vakıf gelirlerinde hak sahibi olurlar. Vâkıfın kendisinin yararlanması için koyduğu şart ise hiç söylenmemiş kabul edilir.*¹⁰³

3. Vakf ale'n-nefs, sadece gelirin tamamını vâkıfın kendisine şart koşması halinde geçerli değildir.

Bu görüşü kabul eden Hanbelî fukahâsının çoğuna göre vâkıfın sadece kendisini mevkûfun aleyh olarak belirlemesi sonrasında bir cihet belirlese de caiz değildir. Çünkü vakıf, ya mevkûfun ya da onun gelirinin temlik edilmesidir. Bu temlik kişinin kendi kendisine yapması ise kendi malını kendisine satması gibi olacağından muhâldir.¹⁰⁴ Ancak bu tür vakıflar sonrasında belirlenen cihetin yararlanması açısından sahihtir. Bu şart vakfı tamamen bâtil hale getirmez, vakıf sahihtir ve vâkıftan sonra belirlenen cihet vakıftan yararlanır. Sonrasında bir cihet belirlenmesi durumunda vakıf bâtil olur ve vâkıfın mülkiyetinde kalmaya devam ederek mirasa konu olur.¹⁰⁵

Vâkıfın kendisine diğer mevkûfun aleyhlerle beraber pay koşması halinde ise bu vakıf ve şart sahihtir. Çünkü Hz. Peygamber bu türden bir vakıf kurmuş, kendisi de vakfından faydalanmıştır. Yine Hz. Ömer kendi vakfından müteveli olarak diğer mevkûfun aleyhlerle birlikte faydalanmıştır.¹⁰⁶

¹⁰² Kâdihân, *Fetâvâ*, III, s. 318; el-Kübeysî, *Ahkâmü'l-vakf*, I, s. 435.

¹⁰³ el-Hattâb, *Mevâhibu'l-celil*, VI, s. 24-25; ed-Desûkî, *Hâşiyetu'd-Desûkî*, IV, s. 80.

¹⁰⁴ es-Suyûtî, *Metâlibu'ûli'n-nühâ*, IV, s. 284-285.

¹⁰⁵ es-Suyûtî, *Metâlibu'ûli'n-nühâ*, IV, s. 285.

¹⁰⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, s. 194-195.

Bu şekildeki bir vakıftan vâkıf kendisine hayatı boyunca pay ayrılmasını şart koşabileceği gibi belli bir süre yararlanmayı da şart koşabilir. Her iki durumda da şart sahihtir. Belli süre yararlanmayı şart koşması halinde bu süreden önce vefat etmesi hakkını zâyi etmez. Süre sona erinceye kadar vâkıfın mirasçıları payı almaya devam eder. Süre sona erdiğinde vakfın geneline bu gelir dâhil olur. Ayrıca kendisine ayıracağı payın sınırı da yoktur. Gelirin tamamını kendisine şart koşmadığı müddetçe dilediği miktarda vakıftan yararlanabilir.¹⁰⁷

Müslümanların tamamının mevkûfun aleyh olduğu mescid, ribat gibi hayrî vakıflarda ise vâkıfın yararlanmak için şart koşmaya ihtiyacı yoktur. Şart bulunmasa da bu vakıflardan faydalanabilir. Çünkü kendisi de Müslümanlar grubuna dâhildir.¹⁰⁸

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Vakf ale'n-nefs ile ilgili görüşlerden hareketle denilebilir ki, vâkıfın kendi vakfından yararlanabilmesine yönelik üç farklı görüş ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki daha çok Ebû Yusuf tarafından savunulmakla birlikte Şafiî ve Hanbelî fukahânın bir bölümünün de kabul ettiği, vâkıfın her durumda kendi vakfından yararlanmasının câiz olacağı görüşüdür. Muhammed eş-Şeybânî, Mâlikî fukahâ ve Şâfiî fukahânın çoğunluğu tarafından savunulan ikinci görüş, vâkıfın kendi vakfından yararlanmasının câiz olmayacağı şeklindedir. Bu görüş içerisinde az da olsa bazı durumlarda vâkıfın yararlanabilmesi öngörülmeyle birlikte, daha ziyade hayrî vakıflara yöneliktir. Ayrıca bu görüşü benimseyenlerden, vakfın tamamen bâtil olacağını kabul edenler bulunduğu gibi, sadece vâkıfın hakkının bâtil olacağı, vakfın ise sahih olduğunu söyleyenler de azımsanmayacak derecededir. Üçüncüsü ise Hanbelî fukahânın çoğunluğu tarafından savunulan, vâkıfın kendi vakfından sadece kendisinin yararlanmasının câiz olmadığı, ancak başka mevkûfun aleyhlerle birlikte hissesinin bulunabileceği görüşüdür.

Bütün görüş sahipleri içtihatlarına birçok delil tespit etmiş ve kanaatlerinin doğruluğunu kanıtlamaya çalışmışlardır. Deliller ve genel temayüllerden hareketle belirtilmelidir ki, daha ziyade benimsenen ve uygulama alanı bulan yaklaşım “*vakf ale'n-nefs* mutlak surette caizdir” görüşüdür.

Her ne kadar Hz. Ömer'in vakfından mütevellî olarak yararlanmasının kanaatimizce *vakf ale'n-nefs*in sıhhatine delil olması mümkün gözükme de diğer deliller bu görüşün daha uygun olacağını göstermektedir. Hz. Ömer'in kendi vakfından

107 İbnü'n-Neccâr, *Müntehâ'l-irâdât*, II, s. 5; es-Suyûtî, *Metâlibu üli'n-nühâ*, IV, s. 287.

108 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, s. 197; İbnü'n-Neccâr, *Müntehâ'l-irâdât*, II, s. 5; es-Suyûtî, *Metâlibu üli'n-nühâ*, IV, s. 287-288.

mütevelli olarak faydalandığı rivayet edilir. *Vakf ale’n-nefs* konusu ise vakıftan karşılıksız olarak yararlanmayı içermektedir. Onun vakfından faydalanması ise karşılıksız bir faydalanma değil, vakfının idare edilmesi (tevliyet) görevine mebni olarak ücret mukabilindedir. Bu durumda kişi, kendi vakfının şartlara uygun olarak idare edilmesi işiyle uğraşması sebebiyle vakıftan ücret almakta ve geçimini sağlamaktadır. Ancak *vakf ale’n-nefs* her hangi bir iş yapmaksızın sadece şart koşularak vakıftan yararlanılabilmesini öngörür.

Sihhat görüşünün delilleri eleştirilirken *vakf ale’n-nefs*in sihhatini kabul etmeyenlerin çelişkiye düştüğü görülmektedir. Örneğin, vakfın kendi malından kendisine yapılan bir tasadduk olduğu dolayısıyla kişinin kendi kendisine tasaddukta bulunamayacağı şeklinde eleştiri getirilmektedir. Diğer yandan bedene hadisinin cevaza delil sayılamayacağı savunulurken, sebebinin vakıf malın vâkıfın mülkünden çıkması olarak gösterilmektedir. Bu durum kanaatimizce kendi içerisinde çelişki barındırmaktadır. Vâkıfın mülkünden mevkûf çıkıyorsa Ebû Yusuf’un kanaatinde olduğu gibi vâkıf, kendi malından değil Allah’ın mülkünden faydalanmış olur. Şayet vâkıfın mülkünden çıkmayacağı kabul ediliyorsa bu takdirde bedene hadisi ile aynı doğrultuda bir maldan yararlanmak söz konusu olacaktır ve *vakf ale’n-nefs*in sihhatini Hz. Peygamber’in (s.a.v.) kabul ettiği söylenebilecektir.

Bir diğer eleştiri, sahâbenin kendi kurdukları vakıf evlerinde kalması durumudur. Eleştiri getirirken onların mevkûfun aleyhten izinli olarak evlerde oturduğu vurgulanır. Hâlbuki sahâbenin kendi vakıf evlerinde mevkûfun aleyhlerin izni ile ya da kendi şartları dolayısıyla kaldıklarını söyleyebilmek için yeterli delil yoktur. Bu nedenle vakfın gelirini kendilerine şart koşmuş olmaları mümkün olduğu gibi, mevkûfun aleyhten izin almış olmaları da mümkündür. Bu iki ihtimal ilk bakışta eşit niteliktedir. Hangi ihtimalin ağırlıkta olduğunu tespit için başka karinelere ihtiyaç vardır. Bu karineden olarak mevkûfun aleyhlerin tamamından izin alınmasının zorluğu gösterilebilir. Çünkü bahsi geçen sahâbeden birçoğu vakfında aile fertlerini ve fakirleri mevkûfun aleyh olarak tahsis etmişlerdir. Mevkûfun aleyhlerin izni ile evde kalınabilmesi için söz konusu aile fertleri ve fakirlerin her birinden tek tek izin alınması gerekli olacaktır. Birçok sahâbe tarafından yapılan bu vakıflarda, mevkûfun aleyhlerden izin alınarak kalınması durumunda rivayetlerin en azından bir veya bir kaçında alınan izne dair rivayetin de bulunacak olması ilk akla gelenidir. Tespitlerimize göre ise bu izne dair herhangi bir nakil mevcut değildir. Vâkıfın kendisinin yararlanmasını şart koşması ve bu sayede sahâbenin kendi vakıf evinde kalmış olmasının ise kıyasa daha uygun olduğu düşünülebilir. Çünkü üçüncü kişilere gerek olmaksızın, daha önce kendi mülkündeyken faydalandığı bir maldan yine faydalanmaya devam etmektedir.

Tarih boyunca İslâm toplumlarının tutumları da göstermiştir ki, örfে uygun olanın *vakf ale'n-nefs*in sahih olmasıdır. Nitekim Osmanlı uygulamasında da kişinin kendisine vakfın gelirini tahsis etmesi şekliyle hatırı sayılır miktarda vakıf yapıldığı görülmektedir. Osmanlı'da verilen fetvalarda ve yazılan monografilerde de bu görüşün kabul edildiği açıkça müşahede edilmektedir.

Sadruş-Şehid'in *vakf ale'n-nefs* sayesinde kişilerin vakıf yapmaya teşvik edileceğine dair tespiti de, bu tür vakıfların sıhhatine dair psikolojik gerekçenin bulunduğu ortaya koymaktadır. Nitekim son yüzyıl içerisinde *vakf ale'n-nefs* ve aile vakıflarının yasaklanarak yürürlükten kaldırıldığı bazı İslâm ülkelerinde, kurulan hayrî vakıfların miktarının da bu karardan sonra ciddi oranda azalması, bu tespitin ne kadar yerinde olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak *vakf ale'n-nefs*in sıhhati konusunda İslâm hukukçuları arasında farklı görüşler bulunmakla birlikte, sıhhatine dair görüşlerin gerek nass açısından gerek örf ve sosyal temayül açısından daha tutarlı olduğu söylenebilir.